

obavlja niz poslovnih operacija, a da u isto vrijeme ima svakodnevni uvid u rezultate svog poslovanja po svakom bankovnom poslu.

U odnosu na građu organa uprave i drugih sličnih institucija čiji je registraturni sustav utvrđen propisom ili je standardiziran, registraturni materijal novčanih ustanova sadrži daleko više vrsta i oblika dokumentacije, jer obavljanje velikog broja poslova i njihovo praćenje po raznim osnovama zahtijeva vođenje niza evidencija, od krajnje analitičkih do onih zbrojenih dnevno, mjesečno, polugodišnje ili godišnje. Da bismo utvrdili vrste dokumentacije koje u građi pojedine novčane ustanove imaju veću ili manju vrijednost, potrebno je prije svega upoznati njezin registraturni odnosno knjigovodstveni sustav, po kojem se vrši bilježenje poslovnih promjena. U svakom od tih sustava upotrebljava se nekoliko vrsta knjiga koje se međusobno razlikuju po intenzitetu i vrstama informacija. Naime, od toga da li se primjenjuje jednostavno ili dvojno knjigovodstvo zavisi može li se jedna vrsta građe izlučiti, jer postoji neka druga koja ima veću obavijesnu vrijednost ili se neke obavijesti nalaze jedino u toj vrsti građe. Štoviše, i u slučaju primjene dvojnog knjigovodstva potrebno je utvrditi da li je ono vođeno po talijanskom, francuskom, njemačkom, američkom ili nekom drugom sustavu, jer svaki od njih upotrebljava razne evidencije čije se informacijske vrijednosti razlikuju. Kako se radi o velikim količinama građe, izlučivanje svake nepotrebne vrste knjigovodstvene dokumentacije može nam uštedjeti ne malo prostora u spremištu.

Još je jedna značajka arhivske građe novčanih zavoda koja se ne može zanemariti, a tiče se mogućnosti njezina korištenja. Konstatirali smo da je interes istraživača za ovaj prevažni izvor gospodarske povijesti do sada bio neiskorišten. Jedan od razloga što se znanost lišava tog značajnog izvora spoznaje je predznanje koje ta građa kao uvjet postavlja pred korisnike. Prije svega to se odnosi na poznavanje terminologije i osnovnih pojmova ekonomske struke, posebno knjigovodstva. Bez mogućnosti razumijevanja ove vrste dokumentacije nije moguća ni njezina uporaba kao izvora. Sukladno tome i arhivisti se nalaze u položaju da prije bilo kakvog pristupanja toj građi, bez obzira da li se radi o vrednovanju ili sređivanju, moraju upoznati osnove računovodstva i to onog razdoblja kroz koje se građa novčane ustanove proteže. Dvojno knjigovodstvo prije 1945. godine u Hrvatskoj, kada je korištena prijenosna metoda, nije jednako onom poslije te godine ili današnjem u kojem se koriste druge metode.

Pristup vrednovanju

Opći arhivistički princip upoznavanja stvaratelja fonda prije svake obrade njegove građe, u slučaju vrednovanja građe banaka i štedionica postaje posebno važan, jer osim unutarnjeg ustrojstva, što je lakši dio posla, još je bitnije poznavati poslovanje zavoda odnosno prevladavajuće vrste poslova kojima se on bavi, te uloge

koju je imao u novčarskom sustavu i gospodarstvu uopće. U razdoblju do 1945. godine neki od novčanih zavoda bili su orijentirani na poslove štednih uloga, mjenične ili slične kreditne poslove, dok su se drugi pretežno bavili ulaganjem kapitala u konzorcijalne ili afilijacijske pothvate, ili pak specijalizirali za uvozno-izvozne valutne transakcije. Zbog toga tek poslovni profil, a ne samo organizacijsko ustrojstvo, otkriva osnovne karakteristike njihove djelatnosti, a time i šire značenje.

Tijekom poslovanja novčani zavodi stupaju u poslovne veze s velikim brojem obrtničkih radionica, poduzeća, tvornica, kulturnih, humanitarnih, prosvjetnih i drugih društava i udruženja. Mnogi od ovih poslovnih partnera nemaju sačuvanu vlastitu građu, pa je prepiska s bankom ili štedionicom često jedini trag njihova postojanja. Zbog toga se otvara mogućnost da dio arhivske građe banaka posluži kao zamjena njihovoj nepostojećoj građi. Međutim, kako se u dopisivanju tih pravnih osoba s bankom radi o informaciji ekstenzivnog karaktera, postavlja se pitanje da li je radi dokaza o njihovu postojanju racionalno sačuvati tu vrstu građe, posebno ako te pravne osobe nemaju neko veće društveno značenje, i time uvećati količinu arhivske građe banaka za desetke dužnih metara. Kod toga moramo imati na umu i činjenicu da se podaci o njima mogu nalaziti u drugoj vrsti građe: novinama, statističkim i drugim publikacijama, ili u građi upravnih i sudskih organa, komora, udruženja. Odluci o tome kada će građa novčanih zavoda nadomjestiti drugu građu mora prethoditi dodatno istraživanje.

Vrednovanje registraturne i arhivske građe

a) Registraturna građa

Sve do 1945. godine bavljenje novčarskim poslovima potpadalo je pod trgovačku djelatnost, a banke i štedionice su bile tretirane kao trgovačka društva. Zbog toga je njihovu pravnu regulaciju obavljalo trgovačko zakonslovlje. Po trgovačkom zakonu iz 1875. godine ova su društva, a time i novčani zavodi, morala voditi knjigovodstvo u povezanim i sudski registriranim knjigama. Jedini članak koji se odnosio na čuvanje registraturne građe bio je onaj koji je nalagao da se trgovačke knjige moraju držati u pohrani tečajem 10 godina "koje se računaju počevši od dana kada je posljednji upis unesen u knjigu". Ova obveza odnosi se i na trgovačke listove, inventar i bilancu. Propisani rok čuvanja uvjetovan je vremenom na koje se odnosi dokazna moć trgovačkih knjiga. Iz popisa građe novčanih ustanova što je do danas ostala sačuvana, možemo zaključiti da se srećom te ustanove nisu koristile tom mogućnošću uništavanja dokumentacije, pa je registraturna građa nekih banaka ostala sačuvana gotovo u cijelosti. Novi trgovački zakon iz 1937. godine nikada nije stupio na snagu, ali se može samo napomenuti da se njegove odredbe o čuvanju registraturnog materijala nisu razlikovale od onog prethodnog.

Odabiranje i izlučivanje novije registraturne građe banaka regulirano je važećim zakonskim propisima o odabiranju i izlučivanju registraturne građe i priloženom općom listom te zakonima o računovodstvu s rokovima čuvanja pojedine vrste dokumentacije. Obveza je kategoriziranih banaka da u skladu s ovim propisima donesu vlastite pravilnike o kategorijama građe s rokovima čuvanja. Na osnovi primjera pravilnika jedne od većih banaka u Hrvatskoj i građe koja je predviđena za trajno čuvanje, uočava se da današnje banke problem produkcije velike količine građe, posebno one koja nastaje u odnosu s poslovnim partnerima, rješavaju izlučivanjem najvećeg dijela građe najduže nakon 10 godina po zaključivanju predmeta. Kategorije građe koje ostaju za trajno čuvanje odnose se prije svega na poslovanje same banke. Da li je ovim internim pravilnicima, donesenima u skladu s propisima, izvršena objektivna valorizacija kojom se za potrebe znanosti osigurava sva potrebna arhivska građa ili ne, pitanje je na koje u ovom trenutku, čini mi se, arhivska struka ne može odgovoriti.

b) Arhivska građa

Osnovna značajka djelatnosti bankovnih zavoda je da se njihovo poslovanje sastoji u stalnim poslovnim kontaktima s velikim brojem fizičkih i pravnih osoba: privatnim licima, privrednim organizacijama, drugim bankama i štedionicama, društvima, upravnim organizacijama i udruženjima. Rezultat toga je dvojnost obavijesne vrijednosti nastale dokumentacije. S jedne strane, ona pruža obilje podataka o organizaciji i još više o poslovanju samog zavoda, a s druge strane u njoj se nalaze obavijesti o mnoštvu osoba i gospodarskih subjekata, poslovnih partnera. Dolazimo dakle do uobičajene podjele građe na onu u kojoj prevladava dokazna i onu koja ima pretežno obavijesnu vrijednost.

Dokazna vrijednost građe nastale u radu novčanih zavoda je neosporna i u vrednovanju ne predstavlja neki veći problem. Čak i u slučaju uništenja neke važnije vrste dokumentacije postoji velika mogućnost da je nađemo u drugim fondovima ili je već objavljena u raznim publikacijama. Za razliku od nekih drugih gospodarskih područja, dokumentacija novčanih zavoda bila je još od 70-ih godina prošloga stoljeća gotovo redovito obznanjivana u dnevnim novinama, periodičnim i prigodnim publikacijama i statističkim godišnjacima. To je činjeno ne samo zbog zakonskih odredbi o javnosti rada, već i radi gospodarske važnosti koja je novčarskim ustanovama pridavana. Privredna razvijenost neke zemlje ili pokrajine određivana je brojem banaka i štedionica, njihovih uloga i količinom kapitala kojim su raspolagale.

Tijek i rezultate poslovanja novčanih zavoda najbolje možemo sagledati kroz njihovu dokumentaciju, a to su poslovne knjige vođene u odjelima knjigovodstva. Po vrstama zabilježenih poslovnih promjena dijele se na temeljne, pomoćne i glavne knjige. U temeljnima se svakodnevno bilježe pojedinačni podaci, tzv. detaljni računi

iz kojih se vrše daljnja knjiženja. Zbog toga imaju naziv temeljne knjige. Takve su knjige u dvojnomo knjigovodstvu blagajnička knjiga, prima-nota, dnevnik, straca, opći dnevnik – memorijal, tekući žurnal. U pomoćne knjige, skontra, unose se pojedinačni podaci po raznim vrstama poslova što omogućava detaljni uvid u poslovne promjene određenog skupnog računa otvorenog za svaku vrstu posla.

U glavnim knjigama bilježe se rezultati godišnjeg poslovanja po vrstama skupnih računa, a u inventaru stanje cjelokupne imovine zavoda na kraju godine. Na osnovi ovih knjiga izrađuje se završni račun svakog poduzeća – bilanca ili razmjera s obvezatnim računom gubitka i dobitka. Zbog svoje reprezentativnosti, sveobuhvatnosti i vremenskog raspona na koji se odnose, inventar, glavna knjiga i bilanca s računom gubitka i dobitka najznačajnija su građa ne samo svake novčarske ustanove već i svakog trgovačkog društva. Tek u slučaju nedostatka neke od vrsta glavnih knjiga potrebno je sačuvati one temeljne i pomoćne knjige koje ih svojim podacima mogu nadomjestiti.

Sljedeća vrsta na koju kod vrednovanja treba obratiti posebnu pažnju građa je koja nastaje u tajništvu novčanog zavoda, jer ono obavlja administrativne poslove uprave, vodi najznačajniju prepisku, čuva dokumentaciju najvećih poslovnih pothvata zavoda i vodi personalne poslove. Zapisnici ravnateljstva i nadzornog odbora, poslovna godišnja izvješća, pravila i ostala dokumentacija registracije, evidencija konzorcijalnih i afilijacijskih poslova, personalna evidencija i slična građa tajništva, zajedno s glavnim knjigama knjigovodstva čine prvorazrednu dokumentaciju koja svakako mora biti sačuvana.

Dok je za građu koja dokazuje djelatnost samog novčanog zavoda relativno lako utvrditi i odlučiti što će biti sačuvano, daleko je veći problem to učiniti u onom dijelu koji može poslužiti kao izvor podataka o drugim predmetima interesa. Informacije koje nastaju kao rezultat poslovnih kontakata odnose se često na desetke tisuća vlasnika tekućih računa i štednih uloga, korisnike kredita, vlasnike ostava i primatelje drugih bankovnih usluga. Za svaku vrstu poslova sa strankama vode se posebne evidencije, odlagane po fizičkim i pravnim osobama ili uvedene u knjige. U nekima od njih informacije imaju toliko ekstenzivni karakter da se nameće pitanje opravdanosti njihova čuvanja, osim u slučajevima kada mogu poslužiti kao nadomjestak nesačuvanoj građi, prije svega onoj pravnih osoba. Primjer takve vrste građe je dopisivanje koje nastaje u istoimenom odjelu banke ili štedionice i kod kojeg se, posebno kod velikih banaka, radi o predoznačnom prometu na tekućim računima domaće i strane valute. U pitanju je opsežna dokumentacija koja se odlaže po godinama, a unutar njih po korespondentima. Pošto se ovdje radi o istoj vrsti podataka, obliku novčane transakcije koja se odnosi na mnoštvo osoba, njihova je obavijesna vrijednost malena. Zbog toga bi ovu vrstu građe bilo potrebno izlučiti. Isto se može postupiti s drugim sličnim spisima i evidencijama što nastaju u ostalim

odjelima zavoda, a tiču se poslova eskonta i reeskonta, pologa, manjih kredita, kupnje i prodaje deviza i vrijednosnih papira.

Za razliku od prije spomenutog dopisivanja, bitno drugačiji tretman zavređuje prepiska koja nastaje u tajništvu ili odgovarajućem odjelu banke, a također se odlaže po pravnim i fizičkim osobama. Takvi su, primjerice, dosjei hipotekarnih ili većih mjeničnih kredita koje banka otvara za svakog zajmoprimca. Od posebne je vrijednosti građa koja nastaje u kontaktima s pravnim osobama u kojima banka ima financijski interes, pa im zbog toga obraća posebnu pažnju.

Cilj ovoga članka je naznačivanje problema valorizacije građe novčanih zavoda, a ne izrada liste kategorija građe za trajno čuvanje. Zbog toga sve vrste i oblici građe koji nastaju u njihovu radu, a posebno one nakon 1945. godine, nisu mogli biti ni spomenuti, a kamoli još i vrednovani. Tek nakon izučavanja iskustava inozemnih arhiva i daljnjeg udubljanja u ovaj problem, to će biti moguće učiniti.

Résumé

VALORISATION DES DOCUMENTS D'ARCHIVES COURANTES PROVENANT DES ÉTABLISSEMENTS FINANCIERS (Introduction au sujet de la valorisation)

Le fait que l'archivistique croate jusqu'à présent ne prêtait pas à la valorisation des documents d'archives et des archives courantes provenant des établissements financiers l'attention que ces documents méritaient, nous laisse aborder ce problème pratiquement dès le début.

Pour déterminer la valeur de cette espèce de documents d'archives, l'importance et la signification que ces documents possèdent dans le domaine de l'histoire économique ainsi que les renseignements révélateurs qu'ils contiennent, doivent nous servir de point de départ. Nombreuses affaires ainsi que la diversité de niveaux des données qui caractérisent l'activité des établissements financiers ont résulté d'une grande quantité de documents, parmi lesquels, pour une conservation en permanence, il ne faut distinguer que les documents représentant à la fois une ressource optimale de données et une manière rationnelle de conservation.

En procédant à la valorisation, il faut tenir compte que certaines espèces de documents possèdent une valeur plus ou moins extensive, tellement nécessaire pendant le travail, tandis que d'autres, dont la création dérive de leur résumé, ont une valeur d'information intensive. Cette distinction est particulièrement soulignée

quand il s'agit des documents de comptabilité des établissements financiers, qui contiennent les livres de base, principaux et auxiliaires, avec le registre des opérations exécutées. L'orientation de banque, de caisse d'épargne ou d'association financière à un certain type d'affaires et le rôle que ces affaires jouent dans l'activité de l'établissement doivent être considérés comme un critère de valorisation important. Tels documents, avec les documents de la direction, respectivement de l'administration, possèdent la valeur démonstrative qui nous révèle la vie de l'établissement financier, son organisation et la façon de son activité.

Sans continuer à s'enfoncer dans le problème de la valorisation de tels documents d'archives, il n'est point possible de distinguer avec précision, et il est encore moins réalisable de le faire avec les documents se rapportant à la période avant l'année 1945, les espèces et les formes que nous pouvons éliminer et détruire sans craindre la perte des données qui nous sont importantes. Par conséquence toutes ces réflexions doivent être comprises comme une introduction au problème.

Traduit par Helenka Erceg

Mato Kukuljica

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

NOVINE U PRAVNOM REGULIRANJU ZAŠTITE AUDIOVIZUALNOG GRADIVA TE TEHNOLOŠKI PROBLEMI NJEGOVOG TRAJNOG ČUVANJA

UDK 347.786

Stručni članak

U ovom svom radu autor razmatra probleme pravnog reguliranja dijela audiovizualnog gradiva što se posebno odnosi na filmsko gradivo te na elektronski zapis tj. televizijsko gradivo i video zapis. Polazeći od iskustava u radu Hrvatske kinoteke, kao nacionalnog filmskog arhiva, i svog petnaestogodišnjeg iskustva u radu na zaštiti audiovizualne građe, posebno skreće pozornost na nedostatak pravnog reguliranja niza ključnih problema u kinematografskoj djelatnosti, a komentirajući najnoviju Konvenciju za zaštitu europskog audiovizualnog naslijeđa, razmatra nove pristupe u pravnom reguliranju zaštite video zapisa.

Izuzetno brzi razvitak novih medija na području audiovizualne tehnologije, što se posebno odnosi na veliku primjenu i prodor video zapisa u svim zemljama Europe, potom pojava digitalne tehnologije, zahtijeva ozbiljno promišljanje kako ove nove medije pravno regulirati i posebno, što je s arhivskog stajališta najvažnije, osigurati njihovo trajno čuvanje i pravodobnu zaštitu.

Nažalost, zakoni koji djelomice reguliraju ova područja (Zakon o kinematografskoj djelatnosti i Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima) nastali su daleke 1978, a činjenica da je Zakon o kinematografiji doživio dvije izmjene 1980. i 1990. godine i nadalje sva ova pitanja ostavlja potpuno otvorenima i nedefiniranima.

Obilježavanje stote obljetnice filma, koja se proslavlja na razne načine širom svijeta tijekom 1995. i 1996., navelo je Komisiju eksperata za film Vijeća Europe da kao svoj doprinos ovoj proslavi izrade novi nacrt Konvencije za zaštitu europskog audiovizualnog naslijeđa i budući da je definitivan tekst ove Konvencije poslan na uvid nacionalnim odborima za film zemalja koje su potpisale Sporazum o kulturnoj suradnji s Vijećem Europe, prilika je da ovaj dokument prokomentiramo, jer u njemu se nastoje po prvi put iznaći pravna rješenja, doduše na razini preporuke, za reguliranje i zaštitu novih medija.

Budući da je područje audiovizualne građe i audiovizualne tehnologije vrlo široko, u ovom napisu zadržat ću se na razmatranju problema adekvatnog pravnog reguliranja trajnog čuvanja i zaštite filmskih zapisa ili video zapisa, budući da su oni u svakodnevnoj uporabi, a nove tehnologije poput digitalne, tek će uskoro biti u primjeni, pa će tek nakon određenog vremena i stečenih iskustava biti moguće zauzeti određenije stajalište glede njihovog trajnog čuvanja i zaštite.

I. Nedefinirana temeljna pitanja nacionalne kinematografije

1. Što je to filmsko djelo od nacionalnog značaja?

Filmsko gradivo najvećim dijelom nastaje, posebice u malim zemljama, izravnim sufinanciranjem od strane države bilo preko fondova za kulturu, ministarstva za kulturu, često uz sudjelovanje nacionalne televizije, a rjeđe, što ovisi o umijeću filmskoga redatelja i producenta i uz pomoć inozemnih sufinancijera.

U Republici Hrvatskoj tek 1994. godine realiziran je prvi projekt (dugometražni igrani film *Nausikaja*) financiran privatnim sredstvima od redatelja filma, glumaca i ostalih sudionika, a tek pri obradi filma u financiranje se uključilo i Ministarstvo kulture.

Hrvatska televizija već duži niz godina ulazi u financiranje novih projekata dugometražnih igranih filmova, ali najčešće s ciljem da bi na taj način došla do televizijskih serija, jer je potpuno zastala prava televizijska produkcija tv drama i drugih televizijskih vrsta.

To je često škodilo mnogim filmskim djelima, jer su nastajala iz drugačije osmišljenih dramaturških cjelina (tv serija) iako, gledajući s distance, uglavnom su dugometražni igrani filmovi zbog zgusnute dramaturgije i preciznosti u iznošenju priče s estetskog stajališta ostvarili bolje rezultate od istoimenih serija. Posljednjih godina pojavili su se i pojedini dugometražni igrani filmovi, koji su većinom ili u cijelosti sufinancirani sredstvima iz inozemstva, a to je onda pretpostavljalo da u tim filmovima glavne uloge imaju strani glumci i snimljeni su na engleskom jeziku.